

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti

No8(2)
2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 86 sahifa,
12-avgust, 2026-yil.

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapirjanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Woosyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Woosyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers “Yangi O'zbekiston” and “Pravda Vostoka”, Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oğlu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

“Maktabgacha va maktab ta'limi” jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

“Maktabgacha va maktab ta'limi”
jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan **№C-5669363**
reyestr raqami tartibi bo'yicha
ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

The Role of English Collocations, Idiomatic Expressions, and Phraseological Units in Developing Communicative Competence in Higher Education.....	10
<i>Alimov Jamshid Ravshanovich</i>	
Milliy xoslangan lisoniy birliklarni teglash tamoyillari	16
<i>Yorkulov Zafarjon Bakirovich</i>	
Oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro tushunishning shaxs kognitiv rivojlanishiga ta'sirining psixologik xususiyatlari	20
<i>Vaydulla Madinabonu Muxtasam qizi</i>	
O'qituvchilar darslarni qanday qiziqarli tashkil etishlari mumkin?.....	26
<i>Dilnura Rustamovna Xamrayeva</i>	
Tarbiya texnologiyasi – talabalarda ilmiy va sinergetik dunyoqarashni shakllantirish omili sifatida.....	33
<i>Mamadaliyev Kamolidin Rahmatullayevich</i>	
Maktab direktor maslahatchilarida strategik boshqaruv tafakkurini rivojlantirishning psixologik omillari.....	40
<i>Rahmatova Nasiba Sobirovna</i>	
Umumta'lim maktablarida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini sinfdan tashqari faoliyat orqali takomillashtirishning pedagogik-metodik tizimi.....	46
<i>Urinbayeva Dilfuza Abdumannobovna</i>	
Integrativ ta'lim texnologiyalari asosida bo'lajak geografiya o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish.....	50
<i>Xoldavlatova Gavhar Normaxmatovna</i>	
Klaster asosida TVET tizimida pedagogik innovatsiyalar	55
<i>Sobir Azizov</i>	
Muammoli ta'lim texnologiyasi orqali talabalarning kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish: "muammo" divergent–konvergent o'quv sikli.....	57
<i>Djumbabayev G'ulomjon Xalillayevich, Yusupov Muxtorbek Roximovich</i>	
Oliy ta'lim muassasalari jismoniy tarbiya darslarida regbi elementlarini o'rgatishning tashkiliy-metodik asoslar	62
<i>E. E. Jumayev</i>	
Autentik materiallar asosida bo'lajak nemis tili o'qituvchilarining til ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasining eksperimental samaradorligi.....	65
<i>Jumayeva Gulxan Amrullayevna</i>	
Aleksandr Nil pedagogik ta'limotida shaxs erkinligini rivojlantirish mexanizmlari: ingliz filologiyasi talabalari misolida	71
<i>Atamirzayev Bahrom Bahodir o'g'li</i>	
Bo'lajak chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik o'qituvchilarining ma'naviyatini rivojlantirish omillari	75
<i>Mirzanov Sardor Umarqul o'g'li</i>	
TPACK modeli asosida ingliz tilida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning adaptiv metodik tizimi ..	79
<i>Omonova Maftuna Shermatovna</i>	

ALEKSANDR NIL PEDAGOGIK TA'LIMOTIDA SHAXS ERKINLIGINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI: INGLIZ FILOLOGIYASI TALABALARI MISOLIDA

Atamirzayev Bahrom Bahodir o'g'li

Namangan davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada Aleksandr Nilning erkin tarbiya g'oyalari ingliz filologiyasi talabalari misolida talqin qilinadi. Shaxs erkinligi tanlov, mustaqil faoliyat, refleksiya va mas'uliyat birligi sifatida yoritilib, Nil qarashlarini oliy ta'lim standartlari bilan uyg'unlashtiruvchi "mas'uliyatli erkinlik" tamoyili asoslanadi.

Kalit so'zlar: Aleksandr Nil, Summerhill, shaxs erkinligi, learner autonomy, ingliz filologiyasi, refleksiya, mas'uliyat.

Abstract: The article interprets Alexander Neill's ideas of free education in the context of English philology students. Personal freedom is viewed as a unity of meaningful choice, independent activity, reflection, and responsibility. A principle of "responsible freedom" is proposed to reconcile learner autonomy with higher-education standards.

Key words: Alexander Neill, Summerhill, personal freedom, learner autonomy, English philology, reflection, responsibility.

Аннотация: В статье идеи свободного воспитания Александра Нилла рассматриваются применительно к студентам английской филологии. Свобода личности трактуется как единство выбора, самостоятельной деятельности, рефлексии и ответственности; обосновывается принцип "ответственной свободы", согласующий автономию студента с требованиями высшего образования.

Ключевые слова: Александр Нилл, Summerhill, свобода личности, автономия обучающегося, английская филология, рефлексия, ответственность.

KIRISH

XXI asr oliy ta'limida talabaning shaxsiy faolligi, mustaqil qaror qabul qilishi, o'z bilim faoliyatini rejalashtirishi va natijalarini tanqidiy baholashi professional tayyorgarlikning muhim shartlaridan biriga aylandi. Ayniqsa, ingliz filologiyasi yo'nalishida bu masala alohida ahamiyatga ega, chunki tilni chuqur egallash faqat auditoriyada o'qituvchi tomonidan berilgan axborotni o'zlashtirish bilan cheklanmaydi.

Talaba autentik matnlarni tanlashi, yangi leksik birliklarni mustaqil izlab topishi, muloqot vaziyatlarini yaratishi, individual o'qish strategiyasini sinab ko'rishi, yozma va og'zaki nutqini qayta ko'rib chiqishi, xatolar sababini aniqlashi va o'zining kommunikativ rivojlanish trayektoriyasini boshqarishi lozim. Shu ma'noda, zamonaviy "learner autonomy" konsepsiyasi bilan XX asrning radikal-demokratik pedagogik qarashlari o'rtasida mazmuniy yaqinlik mavjud. Aleksandr Sazerlend Nilning Summerhill tajribasi aynan shaxsga ishonch, erkin tanlov, o'zini o'zi boshqarish va majburlovga asoslangan ta'limning psixologik oqibatlarini tanqid qilish bilan ajralib turadi ^[1].

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Nil pedagogikasining markazida bolaning tabiiy rivojlanishiga ishonch, uning hissiy farovonligini akademik majburlashdan ustun qo'yish va maktab hayotini demokratik ishtirok asosida tashkil etish g'oyasi turadi. Summerhill an'anaviy maktabning o'qituvchi hukmronligi, qat'iy tashqi nazorat va universal didaktik ritmiga qarshi alternativ tajriba sifatida shakllangan. Nil uchun erkinlik, eng avvalo, shaxsning o'z qiziqishlari va ehtiyojlarini anglash, o'z xatti-harakatini boshqalar huquqi bilan muvofiqlashtirish hamda majburlashsiz rivojlanish imkoniyatini bildiradi. Biroq bu prinsipni oliy ta'limga ko'chirishda "erkinlik" tushunchasini mutlaq ixtiyoriylik sifatida qabul qilish ilmiy jihatdan to'g'ri emas. Universitet ta'limi malaka talablari, kompetensiyalar, fan dasturi, kredit va baholash mezonlari bilan bog'langan. Shuning uchun Nil g'oyalarining bugungi pedagogik ahamiyati talabaning barcha akademik majburiyatlardan ozod qilinishida emas, balki majburiy natijalarga erishish yo'llarida uning subyektlik pozitsiyasini kengaytirishda namoyon bo'ladi.

Ingliz filologiyasi talabasining shaxs erkinligi, bir tomondan, filologik bilimlar va til kompetensiyalarini egalash jarayonidagi tanlov huquqi, ikkinchi tomondan esa ushbu tanlovning intellektual va axloqiy oqibatlar uchun javobgarlik bilan bog'liq. Masalan, talaba bir xil o'quv natijasiga olib keluvchi bir nechta autentik matndan birini tanlashi, adabiy tahlil mavzusini o'z qiziqishiga mos belgilashi, nutqiy loyiha formatini tanlashi yoki portfelda o'z taraqqiyotini mustaqil dalillashi mumkin. Bunday tanlov o'quv dasturining yo'qolishini emas, balki "maqsadlar umumiy, yo'llar differensial" tamoyilini anglatadi. Mazkur tamoyil Nilning shaxs erkinligi haqidagi qarashlarini zamonaviy oliy ta'limdagi learner autonomy, student agency va self-regulated learning tushunchalari bilan metodologik jihatdan bog'lash imkonini beradi ^[4; 5].

Shu bilan birga, erkinlikni rivojlantirish masalasi motivatsiya muammosidan ajratib bo'lmaydi. R. Ryan va E. Deci ishlab chiqqan o'zini o'zi belgilash nazariyasida avtonomiya kompetentlik va ijtimoiy aloqadorlik bilan bir qatorda insonning asosiy psixologik ehtiyojlaridan biri sifatida ko'riladi ^[7]. O'qituvchi talabaning fikrini tan oladigan, mazmunli tanlov beradigan, vazifaning sababini tushuntiradigan va tashqi bosimni kamaytiradigan muhit yaratganda ichki motivatsiya hamda o'z faoliyatini ichkilashtirib boshqarish imkoniyati ortadi.

J. Reeve, E. Bolt va Y. Cai tadqiqotlari ham avtonomiyani qo'llab-quvvatlovchi o'qituvchi xulq-atvori talabaning o'z tashabbusini namoyon etishi va o'quv faoliyatida faolroq qatnashishi bilan bog'liqligini ko'rsatadi ^[6]. Bu xulosalar Nilning majburlovga tanqidiy munosabatini zamonaviy empirik motivatsiya nazariyalari bilan dialogga kiritadi.

Ingliz filologiyasi ta'limida erkinlikning yana bir muhim o'lchovi kommunikativ xavfsizlikdir. Chet tilida gapirish yoki yozishda talaba xato qilish ehtimoli bilan doimiy to'qnashadi; kuchli tashqi nazorat, kamsituvchi tuzatish yoki faqat natijaviy bahoga yo'naltirilgan muhit esa tashabbusni cheklashi mumkin. Nilning hissiy erkinlik haqidagi qarashlari bu nuqtada amaliy ahamiyat kasb etadi: o'qituvchi xatoni shaxsning qobiliyatsizligi belgisi emas, o'rganish jarayonining tabiiy elementi sifatida ko'rsatishi kerak. Talaba fikr bildirishdan qo'rqmaydigan, munozarada o'z pozitsiyasini himoya qila oladigan, alternativ talqinlar taklif qiladigan va o'z nutqini qayta ishlashga tayyor bo'lgan muhit shaxs erkinligining kommunikativ ko'rinishidir. Bunday muhit demokratik muloqot, teng huquqli fikr almashinuvi va baholash mezonlarining oldindan oshkorligi orqali yaratiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi Aleksandr Nil pedagogik ta'limotidagi shaxs erkinligi g'oyalarini ingliz filologiyasi talabalarini tayyorgarligiga moslashtirishning ilmiy-pedagogik mexanizmlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot doirasida Nilning erkin tarbiya haqidagi qarashlari tarixiy-pedagogik va konseptual jihatdan tahlil qilinib, ularning learner autonomy, o'zini o'zi belgilash nazariyasi va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim bilan kesishuvchi jihatlari yoritiladi. Shuningdek, filologiya ta'limida erkin tanlovni mas'uliyat, refleksiya, o'zaro hamkorlik, kommunikativ kompetensiya va akademik standartlar bilan uyg'unlashtiruvchi amaliy mexanizmlar tizimlashtiriladi. Tadqiqotning ilmiy ahamiyati Nil g'oyalarini tarixiy-pedagogik meros sifatida tavsiflash bilangina cheklanmay, ularni oliy ta'limdagi til o'rganish jarayonining konkret didaktik ehtiyojlari bilan bog'lashga urinishida namoyon bo'ladi.

O'zbekistonlik tadqiqotchilar orasida chet tilini o'rganishda talaba avtonomiyasi muammosini bevosita yoritgan mualliflardan biri Marhabo Avazmatovadir. Uning Google Scholar profilida indekslangan "The Role of Learner Autonomy in Foreign Language Learning" maqolasida avtonom ta'lim xorijiy tilni o'zlashtirishning faol va mas'uliyatli shakli sifatida talqin qilinadi [8]. Avazmatova talabaning o'quv materiali bilan ijodiy ishlashi, savollar tuzishi, o'z xatosini anglab tuzatishi, vazifalarni bajarishda faol pozitsiya egallashi hamda o'qituvchidan tashqarida ham o'rganishni davom ettirishini learner autonomy mazmuniga kiritadi. Mazkur yondashuv Nilning majburlovdan holi ta'lim haqidagi qarashlari bilan bevosita bir xil bo'lmasa-da, ularning umumiy nuqtasi talabaning passiv ijrochi emas, o'quv jarayonining subyekti bo'lishi haqidagi g'oyada ko'rinadi. Ayniqsa, ingliz filologiyasi talabalariga nisbatan Avazmatovaning o'qituvchini nazorat qiluvchi markaziy figura emas, balki avtonom faoliyatni tashkil etuvchi va resurslar bilan ta'minlovchi fasilitator sifatida ko'rishi Nilning pedagogik hokimiyatni yumshatish haqidagi qarashlarini zamonaviy lingvodidaktik terminlarda qayta tushuntirish imkonini beradi.

Nilufar Mamatkulova Sugdiyona Turgunboeva bilan hamkorlikda e'lon qilgan va Google Scholar qidiruvida indekslangan "Learner Autonomy in Developing Critical Thinking among Secondary School Students" tadqiqotida avtonomiya tanqidiy fikrlash, mas'uliyat va mustaqil qaror bilan uzviy bog'lanadi [9]. Mualliflar aniq maqsad qo'yish, topshiriqni bajarish usulini tanlash, refleksiv kundalik yuritish, o'z o'quv usullarini aniqlash, axborotni mustaqil izlash va tengdoshlar bilan o'zaro o'rganish kabi faoliyatlarni avtonom o'quvchining muhim xususiyatlari sifatida ko'rsatadilar. Garchi tadqiqot umumiy o'rta ta'lim kontekstida olib borilgan bo'lsa-da, undagi metodik mexanizmlar ingliz filologiyasi oliy ta'limiga ko'chirilganda yanada murakkab kasbiy mazmun bilan boyitilishi mumkin: talaba lingvistik muammoni mustaqil qo'yishi, matn korpusidan dalil tanlashi, adabiy talqinni asoslab berishi, bahsda alternativ pozitsiyani tahlil qilishi va o'z nutqiy mahsulotiga mezon asosida refleksiya berishi mumkin.

Avazmatova hamda Mamatkulova tadqiqotlarini Nil pedagogik merosi bilan qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, o'zbek lingvodidaktikasida "erkinlik" atamasi ko'pincha "mustaqillik", "avtonomiya", "mas'uliyat", "tanqidiy fikrlash" va "faol ishtirok" tushunchalari orqali operatsionallashadi. Bu holat ilmiy jihatdan muhim,

chunki Nilning tarixiy pedagogikasidagi keskin anti-avtoritar ritorikani oliy ta'lim amaliyotiga bevosita ko'chirish o'rniga, uning mazmunini o'lchanadigan va boshqariladigan o'quv faoliyatlariga aylantirish imkonini beradi. O'zbek tadqiqotchilari tomonidan tavsiya qilinayotgan tanlovli topshiriqlar, o'z-o'zini tahlil qilish, axborot izlash, tengdoshlar bilan hamkorlik va o'qituvchining fasilitatorlik roli shaxs erkinligini konkret didaktik texnologiya sifatida tashkil etishga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada Aleksandr Nil pedagogik ta'limotidagi shaxs erkinligi konsepsiyasini ingliz filologiyasi talabalari tayyorgarligi bilan bog'lash uchun tarixiy-pedagogik tahlil, germeneytik talqin, qiyosiy tahlil, ilmiy kontent-tahlil, konseptual sintez, pedagogik ekstrapolyatsiya va nazariy modellashirish metodlari o'zaro uyg'un holda qo'llanildi. Tarixiy-pedagogik tahlil orqali Nilning Summerhill tajribasi shakllangan davrning an'anaviy maktab, intizom, majburlor va bolalar huquqlariga doir pedagogik konteksti hisobga olindi hamda uning erkinlik haqidagi qarashlari o'z davrining muqobil ta'lim harakatlari tizimida o'rganildi ^[1].

Germeneytik metod Nilning "erkinlik", "o'zini o'zi boshqarish", "majburiy ta'lim", "demokratik hamjamiyat" mazmunidagi g'oyalari so'zma-so'z emas, balki ularning pedagogik maqsadi va zamonaviy oliy ta'limdagi funksional ekvivalentlari nuqtayi nazaridan talqin qilishga xizmat qildi. Bunda erkinlikning institutdan voz kechish emas, shaxsning qaror qabul qilish salohiyatini kengaytirish ekaniga alohida metodologik mezon sifatida qaraldi.

Qiyosiy tahlil metodi Nil g'oyalari bilan H. Holec va P. Bensonning til o'rganish avtonomiyasi haqidagi konsepsiyalarini, shuningdek R. Ryan va E. Decining o'zini o'zi belgilash nazariyasini o'zaro solishtirish uchun qo'llanildi ^[4; 5; 7]. Qiyoslash bir xil terminlarni topishga emas, balki konseptual funksiyalarni aniqlashga qaratildi: Nil pedagogikasidagi erkin tanlov learner autonomy nazariyasidagi o'quv boshqaruvi bilan, demokratik o'zini o'zi boshqarish hamkorlik va o'zaro mas'uliyat bilan, majburlashni kamaytirish esa ichki motivatsiyani qo'llab-quvvatlash bilan bog'landi. Ilmiy kontent-tahlil yordamida manbalardagi takrorlanuvchi semantik birliklar – tanlov, mas'uliyat, o'z-o'zini nazorat qilish, refleksiya, o'qituvchi fasilitatorligi, o'zaro hurmat va kompetentlik – ajratilib, ularning ingliz filologiyasi ta'limidagi namoyon bo'lish shakllari aniqlashtirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijasida Aleksandr Nil pedagogik ta'limotidagi shaxs erkinligi g'oyasini ingliz filologiyasi talabalariga moslashtirishda uch o'zaro bog'liq pedagogik mexanizm ustuvor ekanini aniqlandi. Birinchi mexanizm – mazmunli akademik tanlov mexanizmi bo'lib, unda talaba o'quv natijasining o'zini emas, unga erishish vositasi va yo'lini tanlaydi. Masalan, bir xil darajadagi uch autentik maqoladan birini tahlil qilish, adabiy asar bo'yicha turli interpretativ savollardan birini tanlash, og'zaki taqdimotni debat, podkast ssenariysi yoki akademik prezentatsiya ko'rinishida bajarish mumkin. Bunday tanlov Nilning erkinlik prinsipini professional kompetensiya talablari bilan muvofiqlashtiradi, chunki erkinlik standartni bekor qilmaydi, balki talabaning o'quv faoliyatiga shaxsiy ma'no kiritishiga imkon beradi.

Ikkinchi mexanizm – demokratik kommunikativ muhit yaratishdir. Nil tajribasida hamjamiyat qoidalarini muhokama qilish va umumiy qarorlar qabul qilish shaxs erkinligining ijtimoiy chegarasini belgilagan. Ingliz filologiyasi auditoriyasida bu tamoyil munozara qoidalarini guruh bilan kelishish, fikr bildirish navbati va akademik hurmat me'yorlarini birgalikda belgilash, peer-feedback mezonlarini talabalar bilan muhokama qilish, guruh loyihalarida rollarni erkin taqsimlash orqali amalga oshiriladi. Natijada erkinlik individual xohish bilan cheklanmay, o'zga talabaning so'zlash huquqi, fikr xilma-xilligi va umumiy vazifa oldidagi mas'uliyat bilan muvozanatlashadi. Ingliz tilida fikr bildirish uchun psixologik xavfsiz muhit yaratilishi ayniqsa muhim, chunki kommunikativ tashabbus xato qilishdan qo'rqish kamaygan sharoitda faolroq namoyon bo'ladi.

Uchinchi mexanizm – erkinlikni mas'uliyat va kompetentlik bilan bog'lovchi natijaviy mexanizmdir. Ryan va Deci nazariyasidagi avtonomiya kompetentlik ehtiyojidan ajratilmagani kabi ^[7], Nil g'oyalari oliy ta'limga moslashtirishda ham tanlovning natijasi kuzatilishi va dalillanishi zarur. Talaba tanlagan strategiya samarasini portfel, rubrika, o'zaro baholash yoki qayta topshirish orqali ko'rsatadi. Shu asosda tadqiqot "tanlov – mustaqil faoliyat – refleksiya – mas'uliyat – kommunikativ o'sish" ketma-ketligini shaxs erkinligini rivojlantirishning integral mexanizmi sifatida taklif qiladi. Mazkur ketma-ketlik talabaning o'z xohishini ifodalashidan boshlab, uning qarori asosida faoliyat olib borishi, natijani tahlil qilishi, javobgarlikni qabul qilishi va professional til kompetensiyasida o'sishga erishishigacha bo'lgan jarayonni bir tizimga keltiradi.

Aleksandr Nilning shaxs erkinligi haqidagi qarashlarini zamonaviy oliy ta'limga tatbiq etishda John Dewey va Carl Rogersning pedagogik pozitsiyalari o'rtasidagi nazariy polemika muhim tushuntiruvchi asos bo'la oladi. Dewey "Experience and Education" asarida progressiv ta'limning o'zi ham erkinlik shiorini mutlaqlashtirganda pedagogik muammolarga duch kelishini ko'rsatadi: tajribaning tarbiyaviy qiymati uning oddiy yoqimlilikida

emas, balki keyingi rivojlanishga qanday yo'l ochishida, tajribalar o'rtasidagi uzluksizlikda va ijtimoiy tashkil etilgan muhitda namoyon bo'ladi ^[2].

Demak, Dewey nuqtayi nazaridan erkinlik pedagogik rahbarlikning yo'qolishi emas; o'qituvchi tajriba uchun sharoit yaratadi, muhitni tashkil etadi va hozirgi tanlovning kelajakdagi o'sishga xizmat qilishini nazorat qiladi. Bu pozitsiya Nilning ba'zi radikal talqinlariga tanqidiy korreksiya kiritadi: talabani istagini hurmat qilish uning akademik rivojlanish istiqbolini e'tibordan chetda qoldirish degani emas.

Carl Rogers esa "Freedom to Learn" asarida o'qitish markazidan o'rganish markaziga o'tishni, shaxs uchun ma'noli bo'lgan tajriba va o'qituvchining fasilitatorlik pozitsiyasini asoslaydi ^[3]. Rogersning yondashuvida talaba o'z ta'limiga real ta'sir ko'rsatganda, o'rganilayotgan mazmunni shaxsiy maqsadlari bilan bog'laganda va psixologik jihatdan xavfsiz muhitda faoliyat yuritganda chuqur o'rganish sodir bo'ladi. Bu jihat Nil pedagogikasi bilan yaqin: ikkala yondashuv ham qo'rquv, tashqi bosim va haddan tashqari direktiv nazorat shaxsning ichki imkoniyatlarini cheklashini ta'kidlaydi. Biroq Rogers, Nilga nisbatan, universitet va kasbiy ta'limga osonroq moslashadigan pozitsiyani taklif qiladi, chunki u erkinlikni institutni inkor etish emas, balki o'rganish jarayonida shaxsiy ma'no, ishonch va ishtirokni kuchaytirish sifatida talqin etadi.

Dewey va Rogers o'rtasidagi nazariy bahsning markazida shunday savol turadi: o'quvchining erkinligini rivojlantirish uchun pedagog qancha darajada yo'naltirishi kerak? Deweyning javobi – yo'naltirish zarur, ammo u tashqi buyruq shaklida emas, tajriba muhitini oqilona tashkil etish shaklida bo'lishi kerak. Rogersning javobi esa – pedagogik ta'sir avvalo ishonch, empatiya va tanlov uchun sharoit yaratish orqali amalga oshishi kerak. Nil bu spektrda erkinlik tomoniga yaqinroq joylashadi va o'zining Summerhill tajribasi bilan bolalar hamjamiyatining o'zini o'zi boshqarish salohiyatiga katta ishonch bildiradi. Ingliz filologiyasi oliy ta'limi uchun esa uch pozitsiyaning sintezi samaraliroq:

1. Nildan – shaxsga ishonch va demokratik ovoz;
2. Rogersdan – fasilitatorlik va psixologik xavfsizlik;
3. Deweydan – tajribani maqsadli tashkil etish va rivojlanishning uzluksizligi olinadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Aleksandr Nil pedagogik ta'limotining zamonaviy ahamiyati shaxsni tashqi nazoratdan mutlaq ozod etish g'oyasida emas, balki ta'lim jarayonida uning ovozi, tanlovi, tashabbusi va ichki mas'uliyatini tan olish zarurligini keskin qo'ygandadir. Ingliz filologiyasi talabalari misolida bu g'oya professional kompetensiyalarga erishish yo'llarini individuallashtirish, autentik material tanlash, mustaqil o'qish va tadqiqot strategiyalarini shakllantirish, kommunikativ xavfsizlikni ta'minlash, o'z-o'zini hamda o'zaro baholashni kuchaytirish, refleksiv portfel yuritish va o'qituvchining fasilitatorlik rolini rivojlantirish orqali amaliy mazmun kasb etadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, Nil g'oyalarini oliy ta'limga moslashtirishning optimal formulasi "mas'uliyatli erkinlik" bo'lib, unda talaba akademik standartlardan ozod qilinmaydi, aksincha, ularga erishish jarayonida mazmunli tanlov va subyektlik imkoniyatiga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Neill A. S. Summerhill: A Radical Approach to Child Rearing. - New York: Hart Publishing Company, 1960. - 392 p.
2. Dewey J. Experience and Education. - New York: Macmillan, 1938. - 116 p.
3. Rogers C. R. Freedom to Learn: A View of What Education Might Become. - Columbus, OH: C. E. Merrill Publishing Company, 1969. - 358 p.
4. Holec H. Autonomy and Foreign Language Learning. - Oxford: Pergamon Press, 1981.
5. Benson P. Teaching and Researching: Autonomy in Language Learning. 2nd ed. - London; New York: Routledge, 2011. - 296 p.
6. Reeve J., Bolt E., Cai Y. Autonomy-supportive teachers: How they teach and motivate students // Journal of Educational Psychology. - 1999. - Vol. 91, No. 3. - P. 537–548. - DOI: 10.1037/0022-0663.91.3.537.
7. Ryan R. M., Deci E. L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being // American Psychologist. - 2000. - Vol. 55, No. 1. - P. 68–78. - DOI: 10.1037/0003-066X.55.1.68.
8. Avazmatova M. M. The Role of Learner Autonomy in Foreign Language Learning // Humanising Language Teaching. - 2022. - Vol. 24, No. 4.
9. Mamatkulova N., Turgunboeva S. Learner Autonomy in Developing Critical Thinking among Secondary School Students // Web of Scientist: International Scientific Research Journal. - 2023. - Vol. 4, Issue 4. - P. 1085–1089. - DOI: 10.17605/OSF.IO/9Y54X.
10. Croker R., Ashurova U. Scaffolding Students' Initial Self-Access Language Centre Experiences // Studies in Self-Access Learning Journal. - 2012. - Vol. 3, No. 3. - P. 237–253. - DOI: 10.37237/030303.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №8(2)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.